

van eenheid door de deputaten 'op onze wijs' een lied van Da Costa te laten nazingen: '... Hij die de Goliath's kon treffen,/Kan 't land van 't Ongeloof ontheffen,/Door één uit 't hart geweld en toon'.⁵²

Toen in mei 1891 de deputatenvergadering gehouden werd, waren de voorbereidingen voor een in november van dat jaar te houden Sociaal Congres reeds getroffen. In het halfjaar dat volgde vonden twee belangrijke gebeurtenissen plaats. Eerst de verkiezingen van juni, waarbij de liberalen 10 zetels wonnen en de antirevolutionairen er 8 verloren. Kuyper had er reeds op gewezen in zijn Maranatha-rede: onder druk van de radicalen hadden de liberalen de rijen gesloten en zich zo democratisch mogelijk opgesteld. Tussen de antirevolutionairen en de katholieken echter heerste verdeeldheid, die, mede door anti-papistische propaganda van hervormde zijde, vooral in het nadeel van de laatstgenoemden gewerkt had; zij waren nu de kleinste der coalitiepartners.⁵³ Men mag aannemen dat deze uitslag doorgewerkt heeft in de synodale vergaderingen van vroegere afgescheidenen en dolerenden, die aan het eind van de zomer gehouden werden. Het is in ieder geval opmerkelijk dat beide synoden het nu betrekkelijk snel eens werden over zaken die hen eerder verdeeld hadden gehouden.⁵⁴ Voorzitter bij de christelijke gereformeerden was de Leeuwarder predikant J. van Andel, die in de Friese afdelingen van Patrimonium met succes gepleit had voor het opstellen van een sociaal program en landnationalisatie; bij de nederduitsen gaf Kuyper zelf leiding; ze zouden elkaar op het congres opnieuw ontmoeten.

Na de synoden van 1891 togen de afgescheidenen en dolerenden als gereformeerden in spe naar het door de partij in samenwerking met Patrimonium en ds. F. van Gheel Gildemeester van de Christelijke Volksbond georganiseerd congres. Wanneer men de predikanten onder hen – respectievelijk 13 en 19 – samentelt, waren deze verre in de meerderheid van hun 10 hervormde collega's, waarvan Gildemeester en H. Pierson de meest bekende waren. Alle

52. *Maranatha*, Amsterdam 1891, 6v., 11, 15v., 17v., 24. Vooral de twee laatste regels verschilden van het origineel. Dit luidde: 'Kan de aard van 't ongelooft ontheffen/ door éénen dichterlijken toon'. In de variatie die Kuyper bij het *Standaard*-jubileum van 1897 voorstelde ontbreekt het eenheidsmotief; het is dan blijkbaar overbodig; vgl. Rullmann, *Kuyper-bibliografie* III, 4-5.

53. Uitslag: 54 lib., 1 rad., 25 kath., 20 a.r.; Japikse, *Staatkundige geschiedenis*, 42-46. Vgl. *Maranatha*, 17 en Rullmann, *Kuyper-bibliografie* III, 23.

54. Zie J. van Gelderen, die echter niet de verkiezingsuitslag van 1891 in zijn beschrijving betrokken heeft; Op weg naar de Vereniging, m.n. 67-70.